यत्र शिल्पं सम्भूय कुर्वते । कर्मानुरूपं निर्वेशं लभेरंस्ते यथांशतः" इति । कुप्यं हेमरूप्यव्यतिरिक्तत्रपुसीसादिकम् । हेमरूप्ये इति प्रस्तुत्य ताभ्यां यदन्यत्कुप्यमित्यमरसिंहेनोक्तत्वात् । निर्वेशो भृतिः । कात्यायनोऽपि "शिक्षकाभिज्ञकुशला आचार्याश्चेति शिल्पिनः । एकद्वित्रिचतुर्भागान् हरेयुस्ते यथोत्तरम्" इति । हर्म्यादिनिर्मातॄणां मध्ये मुख्यस्य भागद्वयमाह बृहस्पतिः "हर्म्यं देवगृहं वापि वाटिकोपस्कराणि च । सम्भूय कुर्वतां तेषां प्रमुख्यो द्व्यंशमर्हति" इति । नर्त्तकेष्वपि मुख्यस्यांशद्वयभागित्वमतिदिशन् विशेषान्तरमाह स एव "नर्त्तकानामेष एव धर्मः सद्भिरुदाहृतः । कालज्ञो लभतेऽध्यर्द्धं गायनास्तु समांशिनः" इति । अध्यर्द्धम् अर्द्धाधिकमेकमंशम् । सम्भूयकारिणाञ्चौराणां लाभभागेऽंशपरिकल्पनाप्रकारमाह कात्यायनः "परराष्ट्राद्धनं यत् स्याच्चौरैः स्वाम्याज्ञया हृतम् । राज्ञे दशांशानुद्धृत्य विभजेरन् यथाविधि । चौराणां मुख्यभूतस्तु चतुरोऽंशांस्ततो हरेत् । शूरोऽंशांस्त्रीन् समर्थो द्वौ शेषास्त्वेकैकमेव च" इति । एतद्धनं दुर्बलवैरिदेशादाहृतविषयम् प्रबलवैरिदेशादाहृते त्वाह बृहस्पतिः "स्वाम्याज्ञया तु यच्चौरैः परदेशात् समाहृतम् । राज्ञे दत्त्वा तु षड्भागान् भजेयुस्ते यथांशतः । चतुरोऽंशान् भजेन्मुख्यः शूरस्त्र्यंशमवाप्नुयात् । समर्थस्तु हरेत् द्व्यंशं शेषास्त्वन्ये समांशिनः" इति । समर्थः शक्तः । एतेषां हानिरप्येवमेवेत्याह कात्यायनः "तेषां चेत् प्रसृतानाञ्च ग्रहणं सममाप्नुयात् । तन्मोक्षणार्थं यद्दत्तं वहेयुस्ते यथांशतः" इति । इयमंशपरिकल्पना ऋत्विग्भिन्नसम्भूयकारिणां समयाभावविषया कृते तु समये तदनुसारेणैव । अतएव तेनैवोक्तम् "वणिजां कर्षकाणाञ्च चौराणां शिल्पिनान्तथा । अनियम्यांशकर्तॄणां सर्वेषामेष निर्णयः" इति । अनियम्य लाभहान्योः समयेन प्रतिपुरुषमंशमकृत्वेत्यर्थः" ।

सम्भृति स्त्री सम्+भृ-क्तिन् । सम्यक् पोषणे ।

सम्भेद पु० संभिद्यते संश्लिष्यतेऽत्र सम्+भिद्-आधारे घञ् । १नद्योः सङ्गमस्थाने अमरः । भावे घञ् । २सङ्गमे ३सम्यग्भेदने ४स्फुटने ५मिलने मेदि० ६ऐकरूप्ये च "सम्भेदे नान्यतरवैयर्थ्यम्" इति मीमांसायां न्यायः ।

सम्भोग पु० सम्+भुज-घञ् । १सम्यग्भोगे २सुरते २मित्रशासनभेदे मेदि० ४हर्षे शब्दच० ५केलिनागरे जटा० "दर्शनस्पर्शनादीनि निषेवेते विलासिनौ । यत्रानुरक्तावन्योन्यं सम्भोगः स उदाहृतः" उक्तलक्षण ६शृङ्गारस्यावस्थाभेदे सा०द० ।

सम्भ्रम पु० सम्+भ्रम-घञ् न वृद्धिः । १भयादिजनिते वेगे अमरः । २त्वरायां ३तद्धेतुके ४भये ५आदरे मेदि० । ७अतिशयभ्रमे ७सूत्रे अजयः ।

सम्मति स्त्री सम्+मन-क्तिन् । १अनुमतौ २अभिलाषे च मेदि० । ३आत्मज्ञाने अजयः । [२हर्षयुक्ते त्रि० ।

सम्मद पु० सम्+मद-घञर्थे क । १हर्षे अमरः । कर्त्तरि अच्

सम्मर्द पु० संमृद्यतेऽत्र सम्+मृद्-आधारे घञ् । १युद्धे । भावे घञ् । २अन्योन्यसंघर्षे च ।

सम्मातुर पु० समीच्याः सत्या मातुरपत्यम् अण् उत् रपरः वा० न वृद्धिः । सतीतनये भाद्रमातुरे हेमच० ।

सम्मान पु० सम्+मन-घञ् । आदरे । [हृते च ।

सम्मानित स्त्री सम+मन-णिच्-क्त । १कृतगौरवे २समा-

सम्मार्जन स्त्री सम्+मृज-ल्यु । संशोधने रत्नमा० ।

सम्मार्जनी स्त्री संमृज्यतेऽनया सम्+मृज-करणे ल्युट् ङीप् । धूल्याद्यपसारणार्थे पदार्थे (झाँटा) अमरः । ण्वुल् । सम्मार्जक तत्रार्थे पु० शब्दर० ।

सम्मित त्रि० सम्+मा-क्त । १सदृशे २तुल्यपरिमाणे च जटा०

सम्मुख त्रि० सङ्गतं मुखं येन प्रा०ब० । अभिमुखागते त्रिका० ।

सम्मुखीन त्रि० सम्मुख पतति ख । अभिमुखे पातिनि ।

सम्मूर्च्छज न० सम्मूर्च्छात् जायते जन-ड । तृणादौ हेमच०

सम्मूर्च्छन न० सम्+मूर्च्छ-ल्युट् । १सम्यगविस्तारे अमरः । २उन्नतौ ३मोहे च मेदि० । ४सम्यक्मूर्च्छने स्वरभेदे ।

सम्मूर्जनोद्भव पु० सम्मूर्जनादुद्भवति उद्+भू-अच् ५त० । मत्स्ये हेमच० ।

सम्मृष्ट त्रि० सम्+मृज-क्त । १कृतमार्जने अमरः । मक्षिकाद्यपसारणेन २शोधितेऽन्नादौ च भरतः ।

सम्मोद पु० सम्+मुद-घञ् । १हर्षे २प्रीतौ च शब्दच० ।

सम्यच् अव्य० सम्+अन्च-क्विप् सम्यादेशः । १शोभने २सङ्गते ३मनोज्ञे च मेदि० । ४सत्यवाक्ये न० भरतः ५त० इति त्रि० भत्वे समीच इत्यादि । स्त्रियां ङीप् समीची ।

सम्राज पु० सम्यक् राजते राज-क्विप् नानुस्वारः । कृतराजसूययज्ञे सर्वभूमीश्वरे नृपतौ अमरः ।

सय्यँम पु० सम्+यम-करणे घञ् समो वा परसवर्णोऽनुनासिको यँः पक्षे संयमः । पात०सू० परिभाषिते धारणाध्यानसमाधित्रये "त्रयमेकत्र संयमः" पात०सू० "तदेतस्य